ZDZISŁAW GĘBOŁYŚ
Uniwersytet Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy
Katedra Informacji Naukowej i Bibliologii

BIBLIOTEKA MIEJSKA W ESSEN W CZASIE: 1902–2014 (OD PAULA LADEWIGA DO KLAUSA PETERA BÖTTGERA)

Abstrakt

Biblioteki mają swoje losy, biblioteki podlegają permanentnym zmianom – zmieniają swój „wygląd", siedziby, personel, zbiory, wyposażenie itd. Zmiana jest paradygmatem istnienia i działalności biblioteki. W artykule pokazano, jakim przeobrażeniom ulegała Biblioteka Miejska w Essen od momentu powstania w 1902 r. do dziś. Poprzez zachowane fotografie oraz warstwę opisową ukazano, jak „czas" (duch czasu) zmieniał Bibliotekę i jak odpowiadała ona na wyzwania czasu (ludzie, zasoby, architektura, usługi). W tekście zwrócono uwagę, co zaznaczono w podtytule, na rolę czynnika ludzkiego w tym procesie (dyrektora Biblioteki) oraz rolę czasu (okresy pokoju i wojen), w którym Bibliotece przyszło funkcjonować.

Słowa kluczowe

bibliotekarze, biblioteki publiczne, Bücherhalle, denazyfikacja, Essen, gromadzenie zbiorów, narodowy socjalizm, Niemcy, Paul Ladewig, udostępnianie zbiorów

WSTĘP

Wszystko płynie, „płynie" również biblioteka. Niepodobna dwukrotnie wstąpić do tej samej biblioteki. Ta swobodna trawestacja słynnej sentencji starożytnego filozofa greckiego Heraklita z Efezu, stanowiąca istotę jego koncepcji filozoficznej, wydaje się odnosić również do biblioteki i to we wszystkich znaczeniach – jako magazynu, księgozbioru, pomieszczenia, instytucji itd. Spojrzenie na bibliotekę przez pryzmat czasu pozwala prześledzić wszystkie lub prawie wszystkie zmiany, którym ona podlegała, małe i duże, istotne i mniej istotne. W czasie, niczym w lustrze, widzimy bibliotekę jako znak czasu (*signum temporis*). Na rycinach, na fotografiach, na kartach książek, często jedynych pozostałościach po istniejącej kiedyś książnicy, widzimy bibliotekę zatrzymaną w kadrze, w czasie. Widzimy i podziwiamy, jeżeli rzeczywiście jest co podziwiać. Dziwimy się, jeżeli coś wzbudza nasze zdziwienie, czasami krytykujemy, jeżeli biblioteka

nie nadąża za czasem, wyrażamy uznanie, gdy wyprzedza swój czas. Ubolewamy, jeżeli czas odcisnął tragiczne piętno na bibliotece. Czas jest dość uniwersalną kategorią stosowaną do analizy działalności biblioteki. Wybór Biblioteki Miejskiej w Essen (BM Essen) będzie więc wyborem typowym, nieprowadzącym do rewolucyjnych odkryć, czy udowodnienia budzących zdumienie hipotez. Nie budzi bowiem wątpliwości fakt, że Biblioteka w Essen ulega przeobrażeniom pod wpływem mijającego czasu. Nadzwyczajność tego wyboru wynika z wyjątkowości esseńskiej Biblioteki, z jej specyfiki. Właśnie na przykładzie BM Essen chcemy prześledzić i pokazać zmiany od chwili jej założenia (1902) do dziś. Chcemy pokazać, jak zmieniała się ona wewnątrz i w swojej zewnętrznej „powłoce" (architektura, otoczenie). Pragniemy przyjrzeć się przemianom reguł funkcjonowania biblioteki, jej poszczególnym funkcjom (gromadzenie, opracowanie, udostępnianie, przechowywanie), w tym roli człowieka (bibliotekarza, użytkownika) w tych przemianach. Spojrzymy ponadto na jej otoczenie, bliższe i dalsze, na to, jak BM Essen wpływa na nie i jak ono wpływa na rozwój biblioteki w czasie.

STAN OBECNY

Biblioteka Miejska w Essen należy do największych bibliotek publicznych w Niemczech. Poszczególne wskaźniki dają BM Essen miejsce w czołówce, w pierwszej, co najwyżej drugiej dziesiątce rankingu. Najlepiej wypada, zajmując pierwsze miejsce w liczbie wypożyczeń na 1 osobę[1]. Świadczą o tym dobitnie dane statystyczne. Przytoczymy kilka podstawowych zbiorczych wskaźników (tab. 1), przenosząc szczegółową charakterystykę na koniec rozprawy. Blisko osiemsettysięczny księgozbiór. Blisko 4 mln wypożyczeń w skali roku i prawie milion trzysta tysięcy odwiedzin, 16 filii i placówka centralna. Oznacza to, że z Biblioteki korzysta co czternasty mieszkaniec Essen, który wypożycza rocznie „prawie" 7 książek i odwiedza ją przeciętnie 2 razy w roku. Zapewne wskaźniki te dają powód do satysfakcji, ale też do refleksji wobec niemałych wciąż rezerw „do zagospodarowania"[2] – zob. Il.1.

To jednak zadanie na przyszłość. W naszym artykule chcemy się zająć zasadniczo przeszłością Biblioteki, pokazując ją w cząstkowych klamrach czasowych, zbieżnych z istotnymi wydarzeniami politycznymi determinującymi bezwzględnie jej funkcjonowanie, takimi jak: I wojna światowa, Republika Weimarska, czasy nazistowskie czy lata powojenne. Szczególną uwagę pragniemy zwrócić na przeobrażenia podstawowych komponentów Biblioteki, tj. zbiorów, udostępniania, roli społecznej biblioteki i udziału w tych przeobrażeniach bibliotekarzy. Zmiany te pokażemy w chronologicznej triadzie: przeszłość – teraźniejszość – przyszłość.

[1] *DBS Fragebogen. Deutsche Bibliotheksstatistik*, [online] http://www.hbz-nrw.de/angebote/dbs/ [dostęp: 1.08.2014].

[2] *Ibid*.

Il. 1. Biblioteka Miejska w Essen (2014)

Źródło: Stadtbibliothek Essen.

Tab. 1. Biblioteka Miejska w Essen (2013), ważniejsze wskaźniki

Nr	Opis	Wartość
1	Dane ogólne	
1.1	Liczba mieszkańców	572 365
1.2	Liczba bibliotek	17
1.3	Powierzchnia	14 870 m^2
1.4	Tygodniowy czas otwarcia biblioteki	40 h
2	Użytkownik, odwiedziny	
2.1	Czytelnicy	41 006
2.2	Odwiedziny	1 280 410
2.3	Wypożyczenia	3 872 432
3	Zbiory	
3.1	Ogółem	780 433
3.2	Media drukowane	460 766
3.3	Media nieksiążkowe	128 773
3.4	Media analogowe i elektroniczne	101 393
4	Finanse	
4.1	Ogółem	8 884 793 euro
4.2	Gromadzenie	438 130
4.3	Personel	5 252 293
5	Personel	
5.1	Liczba zatrudnionych	109
6	Usługi	
6.1	Informacja indywidualna	111 453
6.2	Miejsca pracy dla użytkowników	429
6.3	Miejsca pracy z dostępem do komputera	24
6.4	Informacja zbiorowa	525

Źródło: http://www.bibliotheksstatistik.de/eingabe/dynrep/index.php.

BIBLIOTEKA MIEJSKA W ESSEN (1902–1918)

Początki bibliotekarstwa publicznego w Essen sięgają początków XIX w. W chronologicznym porządku pierwszymi ogólnie dostępnymi dla publiczności bibliotekami były w mieście wypożyczalnie dochodowe (1830)[3]. Jednak dopiero w drugiej połowie XIX w. nastąpił faktyczny *boom* czytelniczy za sprawą zakładanych i otwieranych dla publiczności bibliotek stowarzyszeniowych. Pierwszeństwo w tym względzie należy się Stowarzyszeniu św. Karola Boromeusza (Borromäusverein), które w ciągu 30 lat (1844–1873) utworzyło w Essen sieć bibliotek[4]. Biblioteki były tworzone także przez wiele innych stowarzyszeń, z których największe znaczenie uzyskał Gewerbeverein[5]. Podobnie jak powstała w 1888 r. Volksbibliothek w Altenessen[6], stały się one podwalinami późniejszej Biblioteki Miejskiej w Essen. Miał w tym swój wybitny udział Paul Ladewig, organizator w 1899 r. pierwszej z prawdziwego zdarzenia, nie tylko z nazwy, ale i z praktyki biblioteki publicznej w Essen, wzorowanej na angloamerykańskich doświadczeniach, znanej pod nazwą Kruppsche Bücherhalle, biblioteki otwartej dla wszystkich warstw społecznych, kierowanej przez fachowca, udostępniającej swe zbiory bezpłatnie, możliwie długo, w stałych godzinach, posiadającej wystarczające środki finansowe na zakup nowości[7]. Do tego ideału Biblioteka Miejska w Essen musiała dochodzić przez wiele lat. Tymczasem wkrótce Kruppsche Bücherhalle stała się główną instytucją kulturalną miasta, a pod jej wpływem, z pomocą jej kierownika, P. Ladewiga, Rada Miejska w Essen uchwaliła otwarcie pierwszej miejskiej Bücherhalle w domu przy Kettwiger Straße 8 (3.03.1902). Od początku było wiadomo, że jest to jej tymczasowa siedziba. Nowa znalazła się po 2 latach (1904) w gmachu przy Chaussestraße 12–14[8]. W nowej, nowoczesnej, jak na tamte czasy, siedzibie, składającej się z magazynu, dużej czytelni (70 m^2), biblioteki podręcznej, w dodatku w 1911 r. powiększonej przez przyległy budynek (Keramikhaus), biblioteka egzystowała do połowy 1930 r.

---

3 N. Kamp, *Die Entstehung der Städtischen Bücherhalle Essen*, „Bibliothek, Forschung, Praxis” 1991, vol. 15, s. 365; *Der Schlüssel zur Welt. 100 Jahre Stadtbibliothek Essen*, red. R. von Brenner, K. Wisotzky, Essen 2002, s. 15.

4 N. Kamp, *op. cit.*, s. 368; *Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland, Österreich und Europa*, [online] http://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?Stadtbibliothek_(Essen) [dostęp: 1.08.2014].

5 N. Kamp, *op. cit.*, s. 368.

6 *Ibid.*, s. 372–373.

7 *Ibid.*, s. 374; *Der Schlüssel zur Welt.100 Jahre Stadtbibliothek*…, s. 15–16.

8 N. Kamp, *op. cit.*, s. 369; *Der Schlüssel zur Welt. 100 Jahre Stadtbibliothek*…, s. 164.

Il. 2. Biblioteka Miejska w Essen (1902)
Źródło: Stadtbildstelle Essen.

Podstawę biblioteki stanowiło 4 tys. książek. W ciągu 16 lat, do 1918 r., księgozbiór BM Essen wzrósł do ok. 80 tys. tomów[9]. W pierwszych latach funkcjonowania zbiory Biblioteki powiększały się przede wszystkim dzięki darom. Przykładowo w 1905 r. do Biblioteki został włączony księgozbiór Historischer Verein, a 10 lat później, w 1915 r., wzbogaciła się ona o liczący 12 tys. tomów księgozbiór Gewerbeverein z Essen. Tendencja ta utrzymała się zresztą jeszcze w latach 20. XX w. Niezależnie od tego kupowane były też nowe książki. Starano się o systematyczny i szeroki wybór literatury popularnej, informacyjnej i naukowej, która odpowiadałaby możliwie wszystkim „myślącym" czytelnikom. Nie do końca w parze z tą tendencją szły dość restrykcyjne warunki udostępniania, zwłaszcza w bibliotece naukowej, otwartej w tym czasie tylko dla posiadaczy ziemskich i urzędników. Wypożyczalnię i czytelnię mogli odwiedzać i korzystać z nich wszyscy. Faktycznie najchętniej i najczęściej z wypożyczalni korzystali robotnicy. Świadczą o tym między innymi liczby. W 1904 r. z Biblioteki wypożyczono 64 062 tomy, a 10 lat później – 4 razy więcej – 241 822 tomy[10]. Do wzrostu i upowszechnienia czytelnictwa przyczyniło się także otwarcie pierwszych filii: w Altenessen (1915) i Rüttenscheid (1917). Pierwszym dyrektorem Biblioteki był dr Constantin Hilger, uprzednio bibliotekarz w Hof- und Landesbibliothek w Karlsruhe[11]. W 1925 r. zastąpił go na tym stanowisku, dr Eugen Sulz. Od zarania swojej działalności trzon

[9] N. Kamp, *op. cit.*, s. 381–382; *Der Schlüssel zur Welt.100 Jahre Stadtbibliothek...*, s. 22–26.
[10] N. Kamp, *op. cit.*, s. 381–382; *Der Schlüssel zur Welt.100 Jahre Stadtbibliothek...*, s. 22–26.
[11] K. Bader, *Lexikon Deutscher Bibliothekare im Haupt- und Nebenamt bei Fürsten, Staaten und Städten*, Leipzig 1925, s. 108.

personelu BM Essen stanowiły kobiety, na czele z pierwszym bibliotekarzem, Margarete Stahl z Poczdamu[12].

Wybuch I wojny światowej nie okazał się przełomem w dziejach Biblioteki i nie wpłynął na nią jakoś zdecydowanie negatywnie. Oddalona od frontów, funkcjonowała w miarę normalnie i była odwiedzana przez liczne rzesze czytelników. Dopiero w 1917 r. musiano ograniczyć wypożyczanie książek z 3 dzieł do 1 dzieła na 1 kartę biblioteczną. Jak się wydaje jednak wpływ na spadek liczby wypożyczonych książek, do 75 tys. tomów (1918), miało również zmniejszenie wielkości księgozbioru w konsekwencji tworzenia ze zbiorów bibliotecznych żołnierskich bibliotek wędrownych. Tym sposobem powstało 17 bibliotek liczących po 1200–1500 tomów[13].

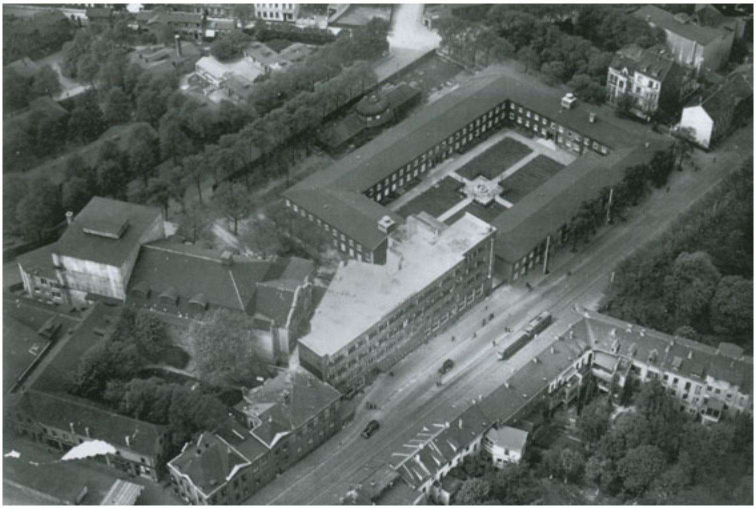
BIBLIOTEKA MIEJSKA W ESSEN (1918–1933)

Rok 1918, postrzegany jako przełomowy z punktu widzenia historii politycznej Niemiec, nie był jakimś zasadniczym punktem zwrotnym w dziejach samej Biblioteki. Dopiero następujące po tej dacie wydarzenia ekonomiczne (spłata reparacji wojennych, galopująca inflacja, światowy kryzys ekonomiczny) oraz polityczne (okupacja Zagłębia Ruhry w latach 1923–1925) wpłynęły na przejściowe pogorszenie sytuacji Biblioteki. Najdobitniej dało się to odczuć na polu gromadzenia i udostępniania zbiorów. BM Essen przez cały okres Republiki Weimarskiej była kierowana przez dra Eugena Sulza. Wspomagał go w pełnieniu obowiązków kierowniczych drugi bibliotekarz dr Heinrich Dicke oraz naukowy pracownik pomocniczy Leopold Handel. W 1920 r. personel Biblioteki, liczący ogółem 29 osób, składał się ponadto z 8 bibliotekarek, 10 pomocników bibliotecznych, 2 magazynierów, 7 wolontariuszek, introligatora i gospodarza[14]. Stanął on przed nowymi zadaniami, nowymi wyzwaniami w związku z rozbudową miejskiej sieci bibliotecznej, która w latach 1919–1932 powiększyła się o 7 nowych filii, a w 1929 r. została otwarta również czytelnia dla dzieci.

Księgozbiór BM Essen wzrastał powoli w tempie zbliżonym do przyrostu arytmetycznego, osiągając w 1932 r. stan 207 932 tomów. Najcenniejszym darem w tym okresie był księgozbiór aptekarza i krajoznawcy Wilhelma Gravela (5800 tomów)[15]. Udostępnianie zbiorów, po okresie spadku i stagnacji na początku lat 20. XX w., wraz ze stabilizacją sytuacji gospodarczej od 1924 r. systematycznie wzrastało, ulegając podwojeniu w ciągu 15 lat. Decydujący wpływ na poprawę wskaźników Biblioteki miała liberalizacja warunków udostępniania. W 1928 r. było do niej zapisanych 12 002 czytelników. Prawo do korzystania z Biblioteki przysługiwało każdej osobie od 15. r.ż. Czytelnik mógł wypożyczyć 3 książki beletrystyczne na 21 dni oraz 2 książki naukowe na 28 dni. Roczne wy-

12 *Der Schlüssel zur Welt.100 Jahre Stadtbibliothek...*, s. 20–21.
13 *Ibid.*, s. 30–31.
14 *Ibid.*, s. 36–37.
15 *Ibid.*, s. 38–41.

pożyczenia w 1928 r. osiągnęły stan 390 216 tomów, z czego 75% przypadało na literaturę piękną[16]. Biblioteka nie nadążała jednakowoż za rosnącymi potrzebami i oczekiwaniami czytelników. Mnożyły się skargi na ciasnotę, długie kolejki w wypożyczalni, zakłócenia funkcjonowania czytelni oraz niedostateczny, skąpy księgozbiór, a także na zbyt wysokie opłaty za korzystanie z Biblioteki. Odpowiedzią miasta, jego władz, było rozpoczęcie budowy nowego gmachu przy Hindenburgstr. 25–27 w 1928 r. Dwa lata później, latem 1930 r., została oddana do użytku nowoczesna biblioteka centralna, będąca wzorem dla powstających po niej niemieckich bibliotek oświatowych. Biblioteka centralna mieściła w sobie 4 główne jednostki organizacyjne: 1) bibliotekę oświatową: wypożyczalnię i czytelnię; 2) bibliotekę naukową: wypożyczalnię i czytelnię (biblioteka podręczna ok. 3700 tomów plus dział katalogowy; 3) bibliotekę młodzieżową: wypożyczalnię i czytelnię; 4) bibliotekę muzyczną (2 tys. tomów; 11 tys. muzykaliów) – zob. Il. 3.

Il. 3. Biblioteka Miejska w Essen (1930)
Źródło: Stadtarchiv Essen.

W gmachu Biblioteki znalazła swoje miejsce również mała sala wykładowa oraz sala lekcyjna przeznaczona na doskonalenie personelu bibliotecznego i dokształcanie praktykantów bibliotecznych, a także pomieszczenia biurowe i 5-piętrowy magazyn przewidziany na 220 tys. tomów. Dodatkową zaletą nowego budynku, było jego centralne położenie, dzięki czemu przyciągał nowe rzesze czytelników[17] – zob. tabela 2.

[16] *Ibid*., s. 49–55.
[17] *Ibid*., s. 66.

Tab. 2. Biblioteka Miejska w Essen w latach 1918–1933. Księgozbiór i wypożyczenia

Rok	Zbiory	Wypożyczenia
1919	85 596	351 597
1921	105 573	268 030
1934	117 892	333 445
1927	144 579	394 268
1930	190 426	552 152
1832	207 932	603 379

Źródło: *Der Schlüssel zur Welt. 100 Jahre Stadtbibliothek Essen*, red. R. von Brenner, K. Wisotzky, Essen 2002.

BIBLIOTEKA MIEJSKA W ESSEN (1933–1945)

Dojście Hitlera do władzy oznacza w dziejach BM Essen istotną cezurę, tak pod względem rzeczowym, jak i personalnym. Generalnie rzecz biorąc, jest to okres stagnacji (do 1939), a następnie postępującego upadku Biblioteki, aż do jej całkowitego zniszczenia. W punkcie wyjścia BM Essen była jedną z największych bibliotek tego typu w Niemczech, właściwie pod każdym względem – personelu, powierzchni, zbiorów, wielkości sieci. W następnych tygodniach, miesiącach i latach droga Biblioteki była znaczona mniejszymi lub większymi zmianami, na jej końcu zapisana jest katastrofa. Dobrze pokazuje to tabela 3 przedstawiająca podstawowe wskaźniki statystyczne.

Do momentu zniszczenia Biblioteki wskutek bombardowania, biblioteka centralna „rezydowała" w machu przy Hindenburgstrasse. Tylko w nieznacznym stopniu uległa zmianie i/lub przebudowie miejska sieć biblioteczna. W 1934 r. wzbogaciła się o nowa filię w dzielnicy Kray, rok później włączono w jej skład bibliotekę dla niewidomych. Następne filie powstały w Hesingen (1933), w Kupferdreh i Werden (1938) oraz w Margarethenhöhe i Stadtwald (1943). Znakiem czasu było utworzenie w 1937 r. w siedzibie biblioteki centralnej biblioteki nazistowskiej (Bücherei der jungen Mannschaft), która służyła głównie członkom Hitlerjugend i Bund der Deutschen Mädel[18].

Najbardziej widoczne, najszybsze porządki narodowosocjalistyczne zaprowadzono w Bibliotece w odniesieniu do zbiorów. Już wiosną 1933 r. nastąpił przegląd zbiorów całej sieci bibliotecznej pod kątem zgodności lub niezgodności z ideologią narodowosocjalistyczną. W rezultacie tej akcji wycofano wszystkie książki sprzeczne z narodowosocjalistycznym światopoglądem, w szczególności marksistowskie, komunistyczne oraz uderzające w moralność chrześcijańską i religię[19]. Biblioteka zrezygnowała z prenumeraty 95 gazet i czasopism, m.in. „Berliner Tageblatt", a w to miejsce zaprenumerowała 80 czasopism narodowosocjalistycznych. W pierwszym etapie „czyszczenia" księgozbioru wyłączono zeń ok. 18 tys. tomów. Większość z nich przeniesiono do wieży magazynowej, na tak zwany cmentarz literatury

[18] *Ibid*., s. 58–59.
[19] *Ibid*., s. 58–59.

żydowsko-marksistowskiej. Nieznaczną, ale reprezentacyjną część, m.in. dzieła Mannów, Remarque'a, Tucholskiego spalono 21 marca 1933 r., na Gerlingplatz[20] – zob. Il. 4.

Il. 4. Palenie książek należących do Biblioteki Miejskiej w Essen (1933)
Źródło: Stadtbildstelle Essen.

Pomimo tych barbarzyńskich i destrukcyjnych w istocie działań oraz pomimo przyjęcia kryteriów narodowosocjalistycznych przy zakupie nowości, księgozbiór Biblioteki powiększył się do 1940 r. o 37 tys. tomów[21]. Niemały udział w dziele zniszczenia miał pierwszy nazistowski dyrektor Biblioteki, pisarz Richard Euringer, sprawujący ten urząd w latach 1933–1936, po przymusowym urlopowaniu dotychczasowego dyrektora, Sulza, uważanego za ukrytego socjaldemokratę. Euringer, pisarz, poeta, niemający kwalifikacji bibliotekarskich, znany ze swoich nazistowskich sympatii, zażądał w 1933 r. zniszczenia 12 tys. tomów, czemu jednak sprzeciwił się nazistowski nadburmistrz Erich Reismann-Krone. Krone też doprowadził do zwolnienia Euringera z funkcji dyrektora Biblioteki i zastąpienia go przez zastępcę dra Sulza, dra Heinricha Dicke. Dicke przez 3 lata (1936–1938) sprawował urząd komisarycznego dyrektora. Pomimo że w swym działaniu nie kierował się nadgorliwością równą Euringerowi, to *de facto* polityka gromadzenia była kontynuacją poprzednika. Dicke, choć traktował książkę jako broń przeciwko wrogom narodu i realizował posłusznie zalecenia nazistowskiej władzy, nie zdobył jej pełnego zaufania. W 1938 r. zastąpił go dr Carl Jansen, osoba o odpowiednich kwalifikacjach naukowych i fachowych[22], a ponadto słowem i czynem akceptująca narodowosocjalistyczną politykę biblioteczną, co przejawiało się

[20] *Ibid.*, s. 60–61.
[21] *Ibid.*, s. 63–64.
[22] *Ibid.*, s. 71.

m.in. w preferowaniu treści narodowosocjalistycznych w doborze literatury oraz w szeroko zakrojonej akcji wystawienniczej.

Trudno jednoznacznie ocenić, czy te działania miały wyłącznie negatywny wpływ na czytelnictwo, czy też nie. Z jednej strony, może o tym świadczyć malejąca („falująca") liczba wypożyczeń, z drugiej strony, zdaje się temu przeczyć rosnąca (do 1940) liczba czytelników. Być może na tę „huśtawkę" miały pewien wpływ dość liberalne i dość przyjazne warunki udostępniania, a zwłaszcza obniżenie od 1938 r. opłaty za wypożyczanie każdej książki do 5 pfg. Za przyjazny wobec czytelników krok ze strony Biblioteki należy uznać również opublikowanie tematycznych katalogów wyborowych wspomagających ogólnie dostępny katalog alfabetyczny i przedmiotowy.

Wybuch II wojny światowej oznaczał zasadnicze zmiany w funkcjonowaniu BM Essen, tj. podporządkowanie jej działalności „wojennym trybom". W latach 1940–1941 przeprowadzono w niej zbiórki książek na rzecz tworzonych biblioteczek żołnierskich. Organizowano propagandowe wystawy wspierające ducha wojennego w społeczeństwie. Wojenne rygory, m.in. nakaz zaciemniania okien, spowodowały skrócenie czasu otwarcia Biblioteki do godz. 16.30. W wojennych latach paradoksalnie nastąpił rozwój sieci bibliotecznej (filie) oraz modernizacja już istniejącej. Urządzono m.in. nową wypożyczalnię oraz otwarto nową bibliotekę muzyczną[23]. Na polecenie centralnych władz BM Essen miała działać bez większych zakłóceń. Jedynie niewielka część (10 tys.) najbardziej wartościowych książek została przeniesiona do kazamatów koblenckiej twierdzy, bowiem obawiano się (i słusznie) ich zniszczenia wskutek alianckich bombardowań lotniczych. Tak też się zresztą stało. Największe straty przyniosły Bibliotece bombardowania w dniach 5/6 i 12 marca 1943 r. Kolejny nalot, 26/27 marca 1943 r., spowodował całkowite spalenie budynku głównego. W wyniku działań wojennych zniszczeniu uległo łącznie 200 tys. tomów[24] – zob. Il. 5.

Il. 5. Zniszczona Biblioteka Miejska w Essen (1945)

Źródło: Stadtbibliothek Essen.

[23] *Ibid*., s. 70–71.

[24] *Ibid*., s. 72–74.

Warto nadmienić, że mimo stałego zagrożenia, filie funkcjonowały do końca wojny – zob. tabela 3.

Tab. 3. Biblioteka Miejska w Essen w latach 1933–1945.
Księgozbiór i wypożyczenia

Rok	Zbiory	Czytelnicy	Wypożyczenia
1933	214 871	15 896	527 496
1936	219 595	?	420 046
1939	242 175	18 295	370 986
1941	234 030	17 075	?
1945	85 056	?	180 000

Źródło: *Der Schlüssel zur Welt. 100 Jahre Stadtbibliothek Essen*, red. R. von Brenner, K. Wisotzky, Essen 2002.

BIBLIOTEKA MIEJSKA W ESSEN (1945–1949)

Koniec wojny w Essen nastąpił 11 kwietnia 1945 r., kiedy to miasto skapitulowało przed aliantami. Essen, będące ważnym ośrodkiem przemysłowym (fabryka Kruppa), w rezultacie trwających do końca wojny nalotów bombowych legło prawie całkowicie w gruzach. Zniszczona została prawie połowa budynków mieszkalnych, a życie straciło ok. 35 tys. mieszkańców miasta. Bardzo ucierpiała też substancja kulturalna miasta, w tym Biblioteka. Całkowicie uległ zniszczeniu jej główny gmach przy Hindenburgstraße. Z 15 filii całkowicie zostały zniszczone 3 (Rüttenscheid, Essen-West, Karnap), pozostałe zaś uległy uszkodzeniu. Jak wykazała inwentaryzacja w grudniu 1945 r. Biblioteka straciła 195 810 tomów. Wyjątkowo ucierpiał księgozbiór biblioteki naukowej – ze 125 tys. tomów uratowano tylko 25 tys.[25]. Zniszczeniu uległo 80% księgozbioru Musikbücherei. Biblioteka centralna straciła ok. 80% wszystkich książek. Bombardowania były głównym, ale nie jedynym powodem zniszczeń. Do tego doszły pożary, warunki atmosferyczne, plądrowania i sprzeniewierzenia. Tak, czy owak miejska sieć biblioteczna, dysponująca w 1945 r. księgozbiorem o wielkości 85 056 tomów, znalazła się w opłakanym stanie. Biblioteka Miejska w Essen podzieliła niejako los całych powojennych Niemiec.

W latach 1945–1949 miasto znajdowało się w brytyjskiej strefie okupacyjnej. Brytyjczycy nie prowadzili specjalnej polityki bibliotecznej. Biblioteki traktowali jako część pracy wychowawczej, względnie kulturalnej. Zanim jednak nastąpiło przywrócenie funkcjonowania bibliotek, podjęli wiele działań zmierzających do zdjęcia z nich odium nazistowskich ośrodków propagandowych. Już w maju 1945 r. z polecenia władz wojskowych zostały zamknięte wszystkie wypożyczalnie w celu sprawdzenia księgozbiorów pod kątem obecności w nich niepożądanego, narodowosocjalistycznego i militarystycznego piśmiennictwa. W maju 1946 r. w akcji denazyfikacyjnej naczelna kontrola aliancka nakaza-

[25] *Ibid.*, s. 76.

ła wszystkim burmistrzom, urzędnikom, nauczycielom, bibliotekarzom, księgarzom, wydawcom, a nawet prywatnym posiadaczom dostarczenie w ciągu 2 miesięcy wszystkich książek i broszur o narodowosocjalistycznej treści. W sierpniu 1946 r. w nowo powstałym kraju związkowym Nadrenia Północna Westfalia została powołana do życia angielsko-niemiecka komisja do usunięcia literatury wojennej i narodowosocjalistycznej, której powierzono przeprowadzenie przymusowej zbiórki niepożądanej literatury. Zbiórka została zakończona w lutym 1948 r. Ogółem zgromadzono 16 712 tomów, z czego do usunięcia przeznaczono zaledwie 719 tomów[26]. Działania denazyfikacyjne dosięgły również personelu bibliotecznego. W marcu 1946 r. zwolnionych zostało 2 inspektorów bibliotecznych. Jednocześnie pozwolono pracować nadal w Bibliotece nazistowskiemu dyrektorowi, dr. C. Jansenowi. Dyrektorem Biblioteki został zaś mianowany przedwojenny, przednazistowski dyrektor, dr Sulz. W pierwszych miesiącach i latach przyszło jej funkcjonować w bardzo trudnych warunkach. Szczególnie dawało się we znaki zimno, poniekąd efekt niedostatecznego ogrzewania. Pierwsza filia w Borbeck zaczęła funkcjonować 21 października 1945 r. W 1946 r. otwartych było już 12 filii. Dnia 1 maja 1947 r. otwarta została dla publiczności biblioteka naukowa. BM Essen powoli „wydobywała się" ze stanu wojennej „zapaści". W ciągu 4 okupacyjnych lat księgozbiór powiększył się o niespełna 30 tys. tomów, natomiast czytelnictwo podlegało fluktuacjom. Biblioteka, pomimo stosunkowo niskich opłat za korzystanie (20 pfg za wypożyczenie jednej książki), nie była w stanie sprostać konkurencji ze strony dysponujących bardziej atrakcyjną ofertą wypożyczalni dochodowych, nie mówiąc już o konkurencji ze strony kina[27] – zob. tabela 4.

Tab. 4. Biblioteka Miejska w Essen w latach 1945–1949.
Księgozbiór i wypożyczenia

Rok	Zbiory	Wypożyczenia
1945	83 056	180 000
1946	100 000	426 000
1947	90 000	440 290
1948	112 979	381 064
1949	121 133	247 060

Źródło: *Der Schlüssel zur Welt. 100 Jahre Stadtbibliothek Essen*, red. R. von Brenner, K. Wisotzky, Essen 2002.

BIBLIOTEKA MIEJSKA W ESSEN (1949–1979)

Biblioteka Miejska w Essen, już w nowym, suwerennym bycie państwowym (NRF), powstałym po okresie okupacji, weszła na drogę zasadniczych zmian, które objęły właściwie wszystkie aspekty i składniki jej funkcjonowania – zbiory, formy udostępniania, organizację biblioteki. W powojennych dziesięcioleciach nastąpiło przedefiniowanie roli i zadań biblioteki publicznej w Essen. W okresie

[26] *Ibid*., s. 78–79.
[27] *Ibid*., s. 85.

tym Biblioteka ostatecznie odeszła od modelu typowej dla bibliotekarstwa niemieckiego, biblioteki ludowej, kierując się w stronę biblioteki publicznej, budowanej na angloamerykańskich wzorach, biblioteki ogólnodostępnej, otwartej na nowe idee i wyzwania społeczne, polityczne i technologiczne. Jak się wydaje, punktem przełomowym było otwarcie w 1956 r. nowego, wielofunkcyjnego gmachu BM Essen w starym miejscu (Hindenburgstraße). Składały się nań: piwnica, parter, 3 piętra oraz magazyn. Ogólna powierzchnia budynku liczyła 5615 m^2, z tego 4365 m^2 pozostawało do dyspozycji Biblioteki[28]. W części „bibliotecznej" urządzono, jeszcze w starym stylu, bibliotekę ludową i bibliotekę naukową. W Bibliotece funkcjonowały ponadto jako oddzielne komórki organizacyjne: biblioteka dla młodzieży, biblioteka dla dzieci i biblioteka dla niewidomych. Latem oddawano do dyspozycji czytelników taras i ogródek czytelniczy. Dział czytelniany tworzyły: czytelnia czasopism (500 tytułów), czytelnia gazet (32 dzienniki) oraz czytelnia ogólna. Biblioteka dysponowała również salą konferencyjną. W nowym gmachu umieszczono 140 tys. książek. Książki w bibliotece młodzieżowej, dziecięcej i ludowej można było wypożyczać w systemie wolnego dostępu do półek. Udogodnienia owe nie były jednak w stanie usunąć do końca mankamentów Biblioteki. Należały do nich krótkie godziny otwarcia placówki (10.30–12; 14–19.30) oraz nie najlepsza jej lokalizacja, przy ruchliwej, a przez to hałaśliwej ulicy, dodatkowo oddalonej od osiedli mieszkaniowych, słabo z nimi skomunikowanej[29] – zob. Il. 6.

Il. 6. Biblioteka Miejska w Essen (1956)

Źródło: Stadtbibliothek Essen.

[28] *Ibid*., s. 95–96.

[29] *Ibid*.

Pierwsze 3 dekady rozwoju BM Essen w Republice Federalnej Niemiec należy uznać, mimo początkowych trudności, za okres pomyślny w dziejach tej placówki i to właściwie pod każdym względem. W okresie tym rozrosła się do zintegrowanego miejskiego systemu bibliotecznego, obejmującego bibliotekę centralną, 23 filie, 2 bibliobusy, bibliotekę dla niewidomych, bibliotekę brytyjsko-amerykańską, bibliotekę francuską i kartotekę (1977/1978). W latach 60. i 70. XX w. nastąpiły też istotne zmiany wewnątrzorganizacyjne, prowadzące do racjonalizacji i reorientacji pracy bibliotecznej na nowe wyzwania. W 1967 r. w gromadzeniu i opracowaniu zbiorów został wprowadzony tzw. system lektoratowy[30]. W 1972 r. utworzono dział informacyjny, co było symbolicznym zwrotem Biblioteki w stronę biblioteki informacyjnej i centrum komunikacyjnego. Na przełomie lat 1972/1973 BM Essen rozpoczęła wprowadzanie komputerów do automatyzacji procesów bibliotecznych. Regularnie organizowano wieczory muzyczne w Musikbücherei. Liczne imprezy miały miejsce również w bibliotece młodzieżowej i dziecięcej. Biblioteka „rosła w oczach". W omawianym okresie nastąpił 9-krotny wzrost księgozbioru, osiągając w 1979 r. blisko 1 mln książek – zob. tabela 5. Rozbudowa księgozbioru nastąpiła przede wszystkim w drodze zakupów, aczkolwiek w 1966 r. miało miejsce spektakularne wydarzenie, jakim było przejęcie w formie daru liczącej ok. 85 tys. tomów Kruppsche Bücherhalle. Równolegle do wzrostu księgozbioru następował stały przyrost wypożyczeń. Po raz pierwszy BM Essen przekroczyła 1 mln wypożyczeń w 1962 r., 2 mln – w 1973 r., a w 1973 r. osiągnęła 2 673 007 wypożyczeń[31]. Było to możliwe m.in. dzięki zniesieniu w 1962 r. opłat za korzystanie z Biblioteki, rozbudowie sieci, ale przede wszystkim dzięki stałemu wzrostowi wydatków na jej działalność, z poziomu 240 tys. DM w 1956 r. do 685 tys. DM[32]. Niestety w 1976 r. nastąpił spadek o 30% – 520 tys. DM. Ten „złoty okres", okres prosperity przypadł na urzędowanie dyrektorów: Sulza (1946–1952), Jansena (1952–1963) i dr Hansa-Joachima Kühlmanna (1966–1989). Nie umniejszając zasług dwóch pierwszych, złotą erę w dziejach esseńskiej Biblioteki będziemy łączyć przede wszystkim z Kühlmannem[33] – zob. tabela 5.

[30] Lektoratkooperation, [online] http://de.wikipedia.org/wiki/ [dostęp: 1.08.2014], Lektoratskooperation. System lektoratowy oznacza współpracę pomiędzy związkami bibliotekarskimi a ekz.bibliotheksservice GmbH w zakresie informacji o nowościach wydawniczych. Od strony wewnątrzorganizacyjnej oznacza podział gromadzenia i opracowania zbiorów według kryteriów formalno-rzeczowych.

[31] *Der Schlüssel zur Welt. 100 Jahre Stadtbibliothek...*, s. 96, 164.

[32] *Ibid*., s. 105.

[33] *Ibid*., s. 107–109.

Tab. 5. Biblioteka Miejska w Essen w latach 1949–1979.
Księgozbiór i wypożyczenia

Rok	Zbiory	Wypożyczenia
1950	132 450	228 148
1955	227 326	573 377
1956	240 776	686 552
1960	321 607	851 794
1965	441 822	123 586
1970	616 500	1 698 949
1975	734 170	2 625 318
1979	937 681	2 673 007

Źródło: *Der Schlüssel zur Welt. 100 Jahre Stadtbibliothek Essen*, red. R.von Brenner, K. Wisotzky, Essen 2002.

Pierwsza połowa lat 80. XX w. upłynęła w BM Essen względnie dobrze i spokojnie. Rosły jej zbiory. Do 1983 r., choć nieznacznie, wzrastała liczba wypożyczeń – zob. tabela 6. Właściwie w nienaruszonym stanie pozostała sieć biblioteczna. Jedyną stratą było zamknięcie ogródka czytelniczego w dzielnicy Gruga. Tym bardziej wyniki Biblioteki zasługują na uznanie, iż dało się zaobserwować pierwsze niepokojące symptomy zewnętrzne i wewnętrzne, sięgające jeszcze pierwszego okresu jej działalności. Oprócz wspomnianych wcześniej cięć budżetowych w latach 1975–1977 doszło do likwidacji 16 etatów przez skrócenie czasu otwarcia filii o pół godziny (z 19 do 18.30), zamknięcie biblioteki centralnej w sobotę (otwarto ją ponownie w 1989 r.) oraz zaprowadzenie 5-dniowego tygodnia pracy dla personelu (filie pracowały przez 6 dni w tygodniu)[34]. Wprawdzie w 1983 r. zrezygnowano z abonamentu, przywrócono go jednak już 2 lata później (2 DM), co kilka lat podnosząc jego wysokość: w 1988 r. do 4 DM, a w 1994 r. do 12 DM[35]. Nadejścia gorszych czasów dla Biblioteki bynajmniej nie zapowiadała powzięta 31 sierpnia 1983 r. decyzja o przebudowie gmachu biblioteki głównej. Po trwających prawie rok pracach budowlanych biblioteka centralna została otwarta ponownie 3 maja 1984 r. Co najistotniejsze, w przebudowanym gmachu zanikł dotychczasowy podział na odrębne biblioteki. Biblioteka ogólna, biblioteka naukowa, biblioteka muzyczna i biblioteka brytyjsko-amerykańska zostały zespolone w jeden organizm – bibliotekę dla dorosłych. Na trzech piętrach udostępniono ogółem ok. 130 tys. książek w wolnym dostępie do półek[36]. Powodem bezpośrednim podjęcia tych prac był uciążliwy, coraz bardziej dający się we znaki, ruch uliczny oraz wyprowadzenie się z jej gmachu wieloletnich lokatorów: Volkshochschule i Verwaltungsakademie. W efekcie modernizacji w Bibliotece odnotowano wzrost wypożyczeń w roku otwarcia aż o 60%. Niejako równocześnie zostały rozpoczęte prace nad projektem nowego gmachu bibliotecznego. 7 marca 1984 r. przedstawiono koncepcję przestrzennej biblioteki, a 4 kwietnia 1984 r. zatwierdzono

[34] *Ibid*., s. 121.
[35] *Ibid*., s. 124–129.
[36] *Ibid*., s. 128–129.

plan. W końcu 1987 r. zakończono budowę nowego gmachu biblioteki centralnej w Gildehof przy Holestrasse 3, a 25 stycznia 1988 r. dokonano jego uroczystego otwarcia[37]. Przebudowa zbiegła się ze zmianą kierownictwa BM Essen. Dotychczasowy dyrektor Kühlmann odszedł na emeryturę. Na tym stanowisku zastąpił go jego zastępca Richard Brenner[38]. Nowa biblioteka centralna różniła się od swej poprzedniczki nie tylko wielkością, ale przede wszystkim nowoczesnymi rozwiązaniami organizacyjnymi, ucieleśniającymi wcześniejsze plany przekształcenia BM Essen w centrum informacyjno-komunikacyjne. Łączna powierzchnia, 5-kondygnacyjnego gmachu wynosiła ok. 9 tys. m^2. Na pomieszczenia administracyjne, zlokalizowane na IV i V piętrze, niedostępne dla czytelników, przeznaczono ok. 2,5 tys. m^2. Powierzchnia magazynowa liczyła 900 m^2, ale zasadniczym punktem zwrotnym w dziejach esseńskiej Biblioteki było udostępnienie dla publiczności na powierzchni ok. 5,5 tys. m^2 ok. 250 tys. książek w wolnym dostępie. Prawdziwym „sercem" BM Essen stała się strefa wejścia, gdzie rozmieszczono samoobsługową kawiarnię na 80 miejsc, miejsce wystaw oraz księgozbiór „mieszany" składający się z książek i gazet. Osobne pomieszczenia otrzymały w Bibliotece: księgozbiór muzyczny, biblioteka młodzieżowa oraz Dział Historii Miasta. Zmiana oblicza biblioteki z dotychczas utrzymującej się biblioteki archiwalnej na bibliotekę użytkową i użytkowaną, zorientowaną na obywateli, przyniosła efekt „piorunujący". W ciągu roku, licząc od dnia otwarcia, liczba wypożyczeń wzrosła z 600 tys. do miliona książek[39].

Okres racjonalizacji i konsolidacji w BM Essen przypadł na lata 1987–1997, aczkolwiek pewne symptomy kryzysu dało się zaobserwować już wcześniej. Jedną z pierwszych ofiar olbrzymiego deficytu budżetowego miasta (150 mln DM) stała się właśnie Biblioteka. Oszczędności zaczęto szukać przede wszystkim w jej kosztach osobowych i rzeczowych. W rezultacie liczba zatrudnionych bibliotekarzy spadła o 30%. Ze 176 etatów w 1980 r. pozostały tylko 123 etaty[40]. W ciągu 9 lat (1988–1997) zlikwidowanych zostało 10 filii, 2 bibliobusy oraz biblioteka dla niewidomych, a w 5 filiach skrócono czas otwarcia. Zmniejszony o 240 tys. DM został budżet BM Essen i musiało się to odbić na wskaźnikach jej działalności. Do 1999 r. wykazywały one stałą tendencję zniżkową – zob. tabela 6. Oszczędności spotkały się ze zdecydowanym protestem mieszkańców Essen. W 1987 r. w ramach akcji protestu przeciwko redukcji filii i personelu w Bibliotece zebrano 12 tys. podpisów. Odbyły się też spektakularne demonstracje[41]. Oszczędności na BM Essen w latach 1988–1991 osiągnęły kwotę 5,5 mln DM. Biblioteka starała się chociaż częściowo rekompensować te niedogodności przez poprawę jakości usług oraz rozszerzenie ich palety. Od 1982 r. rozpoczęto zautomatyzowane katalogowanie, a w 1997 r. katalogi kartkowe znikły ostatecznie z „pejzażu" Biblioteki. W 1985 r. wprowadzono wypożyczanie kaset wideo, a po-

37 *Ibid*., s. 136.
38 R. Brenner, *Ein Leben für Bibliotheken*, „BuB" 2013, H. 11–12, s. 762–766.
39 *Der Schlüssel zur Welt. 100 Jahre Stadtbibliothek...*, s. 138.
40 *Ibid*., s. 143–145.
41 *Ibid*., s. 145.

cząwszy od 1980 r. zaczęto zwracać uwagę na potrzeby czytelnicze gastarbeiterów, kupując literaturę w ich językach: tureckim, serbsko-chorwackim, hiszpańskim, greckim, włoskim i portugalskim[42].

Tab. 6. Biblioteka Miejska w Essen w latach 1980–1999.
Księgozbiór i wypożyczenia

Rok	Zbiory	Wypożyczenia
1980	952 293	2 869 929
1985	1052 476	2 792 205
1990	975 859	2 370 234
1995	847 445	2 160 581

Źródło: *Der Schlüssel zur Welt. 100 Jahre Stadtbibliothek Essen*, red. R. von Brenner, K. Wisotzky. Essen 2002.

BIBLIOTEKA MIEJSKA W ESSEN (1999–2014)

Rok 1999 wyznacza nową, symboliczną erę w dziejach BM Essen, którą można plastycznie określić jako marsz w kierunku nowoczesnej biblioteki, odpowiadającej wyzwaniom społeczeństwa informacyjnego (wiedzy). Modernizacja jest słowem kluczem do opisu ciągu działań i zdarzeń, które nastąpiły w minionym 15-leciu. W 1999 r. miała miejsce kolejna już przebudowa Biblioteki. Asumpt do niej dało zamknięcie przynoszącego spore straty finansowe aquaparku, zlokalizowanego na terenie Centrum Gildehof, którego częścią jest również BM Essen. Władze miasta doszły do wniosku w 1997 r., że najlepszym rozwiązaniem będzie wykorzystanie pływalni do rozbudowy biblioteki miejskiej. Przebudowa pochłonęła 22 mln DM i trwała 2 lata, w „cieniu" protestów pracowników Biblioteki, niezadowolonych z kolejnej przeprowadzki, które osłabły, gdy ci zobaczyli efekty przebudowy. Biblioteka otrzymała iście reprezentacyjny wygląd z oddzielnym wejściem, schodami prowadzącymi na galerię. Poprzez rozbudowę zyskała na atrakcyjności wizualnej, ale również na powiększeniu powierzchni użytkowej dla publiczności (poziom pierwszy – 4,6 tys. m^2; poziom drugi – 1,4 tys. m^2), a także na magazyn i pomieszczenia biurowe. Łączna powierzchnia Biblioteki, ok. 10 tys. m^2 umożliwiła przejrzystą i funkcjonalną prezentację zbiorów, w tym rozszerzenie jej oferty „zbiorowej". Na pierwszym poziomie umieszczono bibliotekę dziecięcą i młodzieżową, kafejkę literacką i sale wystawowe. Poziom drugi tworzą 2 działy specjalne, tj. biblioteka muzyczna oraz pomieszczenia pracownicze[43].

---

[42] *Ibid.*, s. 124–125.
[43] *Ibid.*, s. 146–149.

Il. 7. Biblioteka Miejska w Essen, wnętrze Biblioteki (2006)
Źródło: Stadtbibliothek Essen

Poprawie warunków działalności Biblioteki niestety nie towarzyszy polepszenie jej sytuacji finansowej. Jej budżet, poczynając od 2010 r., z roku na rok maleje, zwłaszcza w sferze wydatków na gromadzenie zbiorów, by w 2013 r. zejść poniżej wielkości osiąganych w latach 90. XX w. W rezultacie ulega zmniejszeniu liczba nabywanych mediów. Paradoksalnie nie przekłada się to na spadek liczby odwiedzin, liczby wypożyczeń. Te 2 wskaźniki wykazują w omawianym okresie stały wzrost. Niewielki spadek w ostatnich 2 latach trudno uznać jeszcze za dającą powody do niepokoju tendencję[44]. Jedynym wskaźnikiem wykazującym progres jest liczba użytkowników zarejestrowanych w Bibliotece[45]. Na stałym poziomie utrzymuje się od lat stan zatrudnienia (111 etatów) oraz zasięg działalności terytorialnej BM Essen (centrala + 16 filii) – zob. tabela 7. W tak zwanym międzyczasie, czyli w 2009 r., nastąpiła zmiana dyrektora Biblioteki. Richarda Brennera zastąpił na tym stanowisku Klaus-Peter Böttger, wcześniej dyrektor Biblioteki Miejskiej w sąsiadującym z Essen, Mülheim[46].

[44] *Stadtbibliothek legt zu,* [online] http://www.derwesten.de/staedte/essen/stadtbibliothek-legt-zu-id1645113.html [dostęp: 1.08.2014].

[45] *Satzung über die Benutzung und Gebühren der Stadtbibliothek Essen*, [online] https://media.essen.de/media/stadtbibliothek_essen/dokumente_6/satzung.pdf [dostęp: 1.08.2014].

[46] W. Knitscher, *Neuer Leiter für die Bibliothek: Klaus Peter Böttger*, [online] http://www.derwesten.de/nrz/staedte/essen/neuer-leiter-fuer-die-bibliothek-klaus-peter-boettger-id403813.html [dostęp: 1.08.2014].

Tab. 7. Biblioteka Miejska w Essen w latach 1999–2014. Księgozbiór i wypożyczenia, czytelnicy i budżet

Rok	Zbiory	Czytelnicy	Wypożyczenia	Odwiedziny	Budżet
1999	841 897	35 111	1 739 663	608 833	580 398
2000	873 271	43 429	2 216 933	817 960	590 487
2001	878 486	41 457	2 522 767	843 842	643 220
2002	875 576	41 118	2 757 728	965 205	658 603
2003	819 461	40 695	2 929 457	1 025 310	597 346
2004	810 261	39 714	2 998 283	1 049 399	708 317
2005	810 408	39 832	3 169 620	1 109 367	705 669
2006	798 054	38 503	3 392 718	1 187 451	767 884
2007	819 153	39 576	3 687 132	1 290 496	771 119
2008	808 263	40 048	3 940 801	1 379 280	775 310
2010	789 311	38 027	3 906 203	1 386 174	680 616
2011	800 439	37 903	4 091 175	1 295 178	607 917
2012	794 330	40 496	4 031 533	1 278 422	651 142
2013	780 433	41 006	3 872 433	1 280 410	438 120

Źródło: *Der Schlüssel zur Welt. 100 Jahre Stadtbibliothek Essen*, red. von R. Brenner, K. Wisotzky, Essen 2002; http://www.bibliotheksstatistik.de/eingabe/dynrep/index.php.

Jaka jest BM Essen A.D. 2014? Odpowiedzi na to pytanie, udzieliliśmy już częściowo we wstępie. Rozwijając tamtą charakterystykę, możemy powiedzieć, że jest typową biblioteką publiczną, tj. służącą społeczności, w której funkcjonuje, jest typową biblioteką z punktu widzenia realizowanych funkcji i zadań. BM Essen stara się zaspokajać i spełniać potrzeby wszystkich grup użytkowników, dzieci i młodzieży, dorosłych, a w ostatnich latach również obcokrajowców[47], a także różnicować i wzbogacać swoją ofertę medialną. W zbiorach, oprócz książek, czasopism, gazet, nut, użytkownik znajdzie również dokumenty elektroniczne. BM Essen jest miejscem licznych imprez, prelekcji, spotkań z pisarzami, koncertów (ok. 200 rocznie). Jest biblioteką silnie zorientowaną na użytkownika. Czy BM Essen jest biblioteką nowoczesną? Niewątpliwie tak. Marsz w stronę nowoczesności zapoczątkowany w 1982 r. powstaniem katalogu online jest kontynuowany. Obecnie użytkownik ma nieograniczony dostęp do wszystkich zbiorów Biblioteki poprzez OPAC, a od 2000 r. również OPACWWW. Od 2004 r., po utworzeniu wspólnie z bibliotekami miejskimi w Duisburgu, Bochum, Mühlheim, Gelsenkirchen i Mönchengladbach portalu DigiBibi (Digitale Bibliothek)[48], BM Essen oferuje swoim użytkownikom dostęp do bogatej palety źródeł informacji: katalogów niemieckich, europejskich i światowych baz danych, bibliograficznych i pełnotekstowych[49]. Od 2011 r. rozpoczęto w niej wypożyczanie e-booków, a od 2012 r.

[47] Türkei-Bibliothek in Essen eröffnet, [online] http://www.tamvakfi.de/downloads/juni2013.pdf [dostęp: 1.08.2014].

[48] M. Spletter, *Die Stadtbibliothek in Essen wird digital,* [online] http://www.derwesten.de/staedte/essen/die-stadtbuecherei-in-essen-wird-digital-id6119852.html [dostęp: 1.08.2014].

[49] Online-Katalog, [online] http://www.stadtbibliothek-essen.de/kataloge___konto/online_ka-

istnieje możliwość ich doładowania z własnego komputera[50]. BM Essen dysponuje 11 miejscami internetowymi. W Bibliotece znajdują się 3 pomieszczenia do pracy grupowej oraz 1 boks komputerowy do cichej pracy. BM Essen informuje o swoich poczynaniach poprzez Twitter[51] i Facebook[52].

Il. 8. Biblioteka Miejska w Essen na Twitterze

Źródło: Stadtbibliothek Essen.

PRZYSZŁOŚĆ BM ESSEN

Jak będzie wyglądała Biblioteka Miejska w Essen w przyszłości? Odpowiedzi na to pytanie udzielił Klaus Peter Böttger w 2013 r.:

Możliwe są dwa scenariusze. Pierwszy: biblioteka będzie demokratyzującym, realnym i wirtualnym miejscem, które zapewni ludziom swobodny dostęp do mediów i informacji – istniejących fizycznie lub w postaci plików cyfrowych do pobrania, licencjonowanych lub dostępnych w chmurze informatycznej. Realnie istniejąca biblioteka stworzy przyjazne środowisko, które umożliwi nam swobodne i niezależne od żadnych instytucji zdobywanie wiedzy,

talog/online_katalog.de.html [dostęp: 1.08. 2014]; Datenbanken, [online] http://www.stadtbibliothek-essen.de/kataloge___konto/datenbanken_1/datenbanken.de.html [dostęp: 1.08.2014].

[50] Ausleihe, [online] http://www.stadtbibliothek-essen.de/kataloge___konto/online_katalog/online_katalog.de.html [dostęp: 1.08.2014].

[51] Stadtbibliothek Essen, [online] https://twitter.com/StbEssen [dostęp: 1.08.2014].

[52] Stadtbibliothek Essen, [online] https://de-de.facebook.com/Stadtbibliothek.Essen [dostęp: 1.08.2014].

rozwijanie kontaktów międzyludzkich i miłe spędzanie czasu. Biblioteka wirtualna zaś będzie służyła klientom w podróży i w domu, spełniając podobną rolę niezastąpionego centrum informacji. Drugi scenariusz: społeczeństwo podzieli się na tych, których będzie stać na dostęp do wszelkich informacji i na tych, którzy będą musieli zadowolić się quasi-muzealnymi zbiorami mediów materialnych. Jestem przekonany i mam nadzieję, że ten pierwszy scenariusz ocali nas przed digitalizacyjnym rozłamem społecznym. Niech żyje biblioteka![53].

Tu, jak sądzę, należy też szukać odpowiedzi na pytanie, jak może wyglądać Biblioteka Miejska w Essen w przyszłości.

PODSUMOWANIE

Biblioteka Miejska w Essen w czasie, czas w Bibliotece Miejskiej w Essen. Niewątpliwie historia zaznaczyła tu swoją obecność. Widać to zwłaszcza w okresach przełomowych z politycznego punktu widzenia, tj. po dojściu Hitlera do władzy, podczas II wojny światowej oraz w latach bezpośrednio po niej następujących. Czystki, zniszczenia, instrumentalizacja, ideologizacja, tak za pomocą słów kluczowych można opisać te tragiczne czasy. Czasy pokoju nie zmuszały Biblioteki do tak dramatycznych zwrotów, ale też trudno nazwać je jednym pasmem sukcesów albo klęsk. Z jednej strony obserwujemy rozwój sieci bibliotecznej, przyrost zbiorów, wzrost wypożyczeń, z drugiej strony – redukcje budżetu Biblioteki, likwidacje filii, falujące czytelnictwo. W tym kontekście możemy zaobserwować też rolę człowieka, zwłaszcza rolę dyrektora Biblioteki. Trzeba przyznać, że poza wyjątkami (czasy nazistowskie) BM Essen miała dotąd szczęście do kierujących nią przez różne czasy bibliotekarzy. Wieloletnie rządy Sulza, Jansena, Kühlmanna i Brennera sprzyjały stabilizacji i rozwojowi Biblioteki. Generalnie pozytywnie, patrząc z perspektywy czasu, trzeba ocenić stosunek do niej władz miasta. Ponad minusami (cięcia budżetowe) górują pozytywy, wyrażającę się troską o to, by BM Essen nadążała z duchem czasu, czego konkretyzacją były kolejne przebudowy, oznaczające jej unowocześnienie.

Bibliografia

Aschendorf D., *Stadtbibliothek verzeichnet Ausleihrekord*, [online] http://www.derwesten.de/staedte/essen/stadtbibliothek-verzeichnet-ausleihrekord-id1642750.html [dostęp: 1.08.2014].

Bader K., *Lexikon Deutscher Bibliothekare im Haupt- und Nebenamt bei Fürsten, Staaten und Städten*, Leipzig 1925, s. 108.

Brenner R., *Ein Leben für Bibliotheken*, „BuB" 2013, H. 11–12, s. 762–766.

[53] *Jak będzie wyglądać biblioteka przyszłości?*, [online] http://www.goethe.de/ins/pl/lp/kul/dup/bib/pl10382510.htm [dostęp: 1.08.2014] – Przyszłość bibliotek – wypowiedzi eksperckie z Niemiec. Klaus-Peter Böttger, dyrektor Biblioteki Miejskiej w Essen, prezes Europejskiego Biura Stowarzyszeń Bibliotekarskich, Informacyjnych i Dokumentacyjnych (EBLIDA).

Brenner R., *„Mit uns buchen Się durch". Die neue Zentralbibliothek im Gildehof.* „Pro Libris" 2000, nr 2, s. 67–70.

DBS Fragebogen. Deutsche Bibliotheksstatistik, [online] http://www.hbz-nrw.de/angebote/dbs/ [dostęp: 1.08.2014].

Der Schlüssel zur Welt. 100 Jahre Stadtbibliothek Essen, red R. von Brenner, K. Wisotzky, Essen 2002.

Geschichte der Stadtbibliothek. Kleine Chronik der Stadtbibliothek Essen, [online] http://media.essen.de/media/stadtbibliothek_essen/dokumente_6/chronik.pdf [dostęp: 1.08.2014].

Handbuch der historischen Buchbestände in Deutschland, Österreich und Europa, [online] http://fabian.sub.uni-goettingen.de/fabian?Stadtbibliothek_(Essen) [dostęp: 1.08.2014].

Jak będzie wyglądać biblioteka przyszłości?, [online] http://www.goethe.de/ins/pl/lp/kul/dup/bib/pl10382510.htm – Przyszłość bibliotek – wypowiedzi eksperckie z Niemiec. Klaus-Peter Böttger, dyrektor Biblioteki Miejskiej w Essen, prezes Europejskiego Biura Stowarzyszeń Bibliotekarskich, Informacyjnych i Dokumentacyjnych (EBLIDA) [dostęp: 1.08.2014].

Kamp N., *Die Entstehng der Städtischen Bücherhalle Essen*, „Bibliothek, Forschung, Praxis" 1991, vol. 15, s. 364–389.

Knitscher W., *Neuer Leiter für die Bibliothek : Klaus Peter Böttger*, [online] http://www.derwesten.de/nrz/staedte/essen/neuer-leiter-fuer-die-bibliothek-klaus-peter-boettger-id403813.html [dostęp: 1.08.2014].

Lektoratkooperation, [online] http://de.wikipedia.org/wiki/ [dostęp: 1.08.2014].

Satzung über die Benutzung und Gebühren der Stadtbibliothek Essen, [online] https://media.essen.de/media/stadtbibliothek_essen/dokumente_6/satzung.pdf [dostęp: 1.08.2014].

Spletter M., *Die Stadtbibliothek in Essen wird digital*, [online] http://www.derwesten.de/staedte/essen/die-stadtbuecherei-in-essen-wird-digital-id6119852.html [dostęp: 1.08.2014].

Stadtbibliothek legt zu, [online] http://www.derwesten.de/staedte/essen/stadtbibliothek-legt-zu-id1645113.html [dostęp: 1.08.2014].

Thiele R., *Zum Abschied von Reinhard Brenner, Vorsitzenden des vbnw*, „Pro Libris" 2009, nr 2, s. 88–89.

Türkei-Bibliothek in Essen eröffnet, [online] http://www.tamvakfi.de/downloads/juni2013.pdf [dostęp: 1.08.2014].